

Academia Română
Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

Societatea Germano-Română de Filosofie

KARLSRUHE – MÜNSTER – BUCUREȘTI – BRAȘOV – IAȘI

CERCETĂRI FILOSOFICO-PSIHOLOGICE

PHILOSOPHISCH-PSYCHOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN

Anul III

Nr. 1

ianuarie–iunie 2011

EXTRAS / AUSZUG

NOȚIUNEA, JUDECATA ȘI RAȚIONAMENTUL CA FORME ALE GÂNDIRII

DRAGOȘ POPESCU

Sub fascinația marilor realizări din domeniul inteligenței artificiale, a căror utilitate nu se gândește nimeni s-o conteste, logicienii epocii noastre neglijează uneori studiul domeniilor tradiționale ale disciplinei lor. Faptul ar fi lipsit de importanță dacă aceste domenii s-ar dovedi într-adevăr epuizate. Logicianul ar putea ceda atunci misiunea de a studia logica clasică istoricului filosofiei care, etichetându-i produsele a două milenii de dezvoltare, le-ar depune în muzeul teoriilor de altădată.

Însă, de fapt, lucrurile nu stau așa. Logica clasică, sau tradițională, cum a mai fost denumită, nu a încetat până azi să fie un teritoriu în care se descoperă mereu lucruri noi. Noțiunea, judecata și raționamentul, cele trei componente ale teoriei formelor logico-clasice, abordate și cu instrumentarul simbolic perfecționat recent, care nu devine totuși un scop în sine, evidențiază aspecte ale raportului dintre gândire, rostire și realitate inaccesibile din principiu logicii matematice. Teoria formelor logico-clasice nu reduce, așadar, logica la o teorie a limbajului și nu consideră imperfect limbajul natural, străduindu-se să-l înlocuiască cu unul simbolic. Ea se concentrează asupra scopului ei dintotdeauna: studiul *formelor gândirii*.

Teoria formelor logico-clasice, ca disciplină logică independentă se divide, potrivit lui Alexandru Surdu, în trei teorii subordonate, corespunzătoare formelor gândirii: teoria noțiunilor, teoria judecății și teoria silogismului. Diviziunea, de origine aristotelică, face necesară o raportare permanentă la opera Stagiritului.

În ceea ce privește noțiunea, teoria formelor logico-clasice se sprijină pe o metodă specifică, în virtutea căreia relația dintre cuvinte și obiecte este stabilită prin intermediul ideilor. Abstractizarea este echivalentă, pentru ea, cu raportarea cuvintelor doar la idei, fără a se mai lua în considerare lucrurile individuale la care acestea din urmă se referă¹. În schimb, pentru logica matematică, abstractizarea privește cuvintele, nu lucrurile. Deoarece din perspectivă logico-matematică sunt luate în considerare exclusiv relațiile dintre obiecte, înlocuirea cuvintelor prin semne grafice devine o necesitate: de a fixa convențional proprietățile obiectelor pentru a le evidenția relațiile, ceea ce cuvintele limbajului natural nu permit datorită impreciziei lor.

¹ Al. Surdu, *Teoria formelor logico-clasice*, București, Editura Tehnică, 2008, p. 59.

Deosebirea dintre teoria clasică și cea logico-matematică asupra cuvântului se face simțită și la nivelul obiectului, nu doar la cel al metodei. Teoria clasică acceptă faptul că „există realmente cuvinte (rostirile) care nu se referă la lucruri individuale, ci doar exprimă și în același timp constituie ideile și de asemenea există cuvinte care se referă la un singur lucru individual (numele propriu-zise) fără să se mai refere la idei”². În schimb, din punct de vedere logico-matematic, există doar „semne care se referă la lucruri individuale, la clase de lucruri și la proprietățile lor”³.

Din punct de vedere logico-clasic, analiza limbajului natural se dovedește o necesitate. Încă din Evul Mediu, teoria scolastică *de proprietatibus terminorum* a legat proprietățile termenilor de semnificația cuvintelor, examinând *înțelesul* și *sensul* acestora. Dar *înțelesul* cuvintelor și *sensul* cuvintelor este, din punct de vedere logico-clasic, determinat pe baza raportului dintre „lucruri, gânduri și cuvinte”⁴, fără a suferi vreo simplificare.

Atât în cazul cuvântului izolat, cât și în cel al contextului propozițional al acestuia, Alexandru Surdu întreprinde o minuțioasă investigație a principalelor puncte de vedere puse în circulație cu privire la conceptele clasice de extensiune-comprehenșiune, denotație-conotație și sferă-conținut. Sunt parcurse, în cazul cuvântului izolat, concepțiile lui Platon, Aristotel, a stoicilor, comentatorilor greci ai lui Aristotel, logicienilor medievali și descendenților acestora – pe linie conceptualistă, pe linie nominalistă și pe linie realistă. Autorul înlătură toate absolutizările apărute în fiecare orientare, evidențiind meritele fiecăreia: Astfel, se formulează concluzia: „Lucrurile individuale și proprietățile lor alcătuiesc semnificația obiectivă a cuvintelor; gândurile, pe care *le exprimă*, alcătuiesc *semnificația lor formală*. Cuvintele au o semnificație obiectivă numai în măsura în care au un *înțeles*”⁵.

Cuvântul vorbit sau contextul propozițional al cuvântului face obiectul unei investigații complementare celei a cuvântului. Aici, analiza logico-clasică se desfășoară din trei perspective: a rostirii, a denumirii și a numelui. Autorul susține, în concluzie, că este posibilă chiar și demonstrarea posibilității de înlocuire a cuvintelor prin semne hieroglifice, susținută de reprezentanții logicii matematice⁶. Iar dovada acestei susțineri se face în capitolul trei al părții privitoare la noțiune a *Teoriei formelor prejudicative: Interpretarea logico-simbolică a primelor capitole din „Categoriile” lui Aristotel*.

Teoria judecății face, în lucrarea de care ne ocupăm, obiectul părții a doua a acesteia. Studiul asupra judecății, intitulat *Judecata ca principiu formal*, pornește de la precizarea operațiilor logico-gnoseologice anterioare actului judicativ, cu care ne-am întâlnit și în secțiunea anterioară a lucrării, în scopul de a obține ceea ce, de

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 57.

⁴ *Ibidem*, p. 61.

⁵ *Ibidem*, p. 86.

⁶ *Ibidem*, p. 92.

obicei, este luat ca de la sine înțeles în abordările obișnuite ale judecății: înțelesul judecății și al expresiei sale lingvistice. Aceste operații, care se referă la relațiile dintre substanța primă (considerată ca lucru, ca individual) și substanța secundă (ca expresie lingvistică), precum și la relațiile dintre substanțele secundă (ca expresii lingvistice), sunt *stări de fapt*, nu *enunțuri care se fac despre stări de fapt*. Pe baza lor, dar depășindu-le, are loc „cea de-a doua instituire a expresiilor”, despre care vorbea cândva Porfir, referindu-se la *Despre interpretare* aristotelică, adică devine posibilă judecata.

Primele încercări de a justifica actul judiciar, aparținând lui Antistene și Platon, au căutat să identifice principiul alcătuirii judecății pe baza noțiunilor și expresiilor lor verbale. Ambele încercări eșuează în tentativa de a justifica *toate* formele unei judecăți categorice: „principiul lui Antistene justifică *doar* judecățile identice cu componente de natură singulară sau generală, pe când principiul lui Platon justifică *doar* judecățile identice sau neidentice cu componente de natură generală”⁷.

Judecata, ca formă logică, consideră autorul *Teoriei formelor logico-clasice*, nu are nevoie de un principiu exterior, așa cum Antistene și Platon au încercat să-i găsească, fiind ea însăși un principiu. Începând de la Aristotel, este reconstituită tradiția studiului judecății, pornind de la chestiunea definiției acesteia. De aici autorul trage concluzia că: „În calitate de rațiune a ființei, esenței și quiddității judecăților, deci în calitate de principiu formal, judecata este tocmai *definiția judecății*”⁸. Genul proxim al judecății este gândirea, diferența specifică fiind determinațiile judecății *in mente*: (1) Judecata trebuie să fie afirmativă sau negativă, (2) Judecata trebuie să fie adevărată sau falsă, (3) Judecata trebuie să fie sinteza unor componente.

Teoriile postaristotelice ale judecății, consideră Alexandru Surdu, au pierdut din vedere două lucruri esențiale: conceperea gândirii ca formă a formelor și conceperea formei ca potență. Treptat, nevoia de a examina problema genezei logice a judecăților și a prototipului judiciar a început să scadă. Reluarea acestei probleme este văzută ca un posibil remediu împotriva dogmatismului logico-matematic.

A treia parte a *Teoriei formelor logico-clasice*, intitulată *Teoria silogismului*, examinează probleme precum *Definiția aristotelică a silogismului*, *Problema termenilor singulari în silogistică*, *Problema adevărului în „Analiticile prime”, II, cap. 2-5, Adevăr și corectitudine în silogistica aristotelică*, *Semnificația psihologică a silogismului categoric*, *Valențe creative ale argumentării silogistice*.

Definiția aristotelică a silogismului înregistrează trei variante ale acesteia: una pur formală (în *Analytica priora*), una structurală (în *Topica*) și o alta cu aspecte lingvistice (în *Sophisticis Elenchis*). Aceste trei definiții nu pot fi identificate, reduse la una dintre ele. Comentatorii greci ai lui Aristotel au avut în

⁷ *Ibidem*, p. 141.

⁸ *Ibidem*, p. 152.

vedere prima variantă, simțind uneori nevoia să facă apel și la interpretarea structurală. Logica clasico-tradițională fac apel la toate cele trei variante, precizând diferența de planuri dintre ele. În schimb, poziția logico-matematică consideră greșită definiția aristotelică; nici forma, nici structura și nici expresia lingvistică ale silogismului nu au sens în această interpretare, pentru care silogismul apare ca operație, calcul.

În *Adevăr și corectitudine în silogistica aristotelică* sunt trecute în revistă înțelesurile corectitudinii silogistice în *Analiticile prime I și Analiticile prime II*, precum și valoarea de adevăr a silogismului în *Respingerile sofistice*. Din analiza întreprinsă, reiese concluzia: corectitudinea și adevărul silogistice nu pot fi echivalate decât dacă silogismul este redus la o operație logică.

*

Autorul sumarei prezentări de mai sus a *Teoriei formelor logico-clasice* a avut ocazia să participe la îngrijirea volumului. Această activitate a constituit, pentru el, o experiență personală specială. Parcurgerea, în vederea editării, a studiilor care au intrat apoi în cuprinsul cărții a scos în evidență, pe lângă valoarea fiecăruia, încă ceva: preocuparea constantă și îndelungată a celui care le-a elaborat pentru o anumită problemă filosofică, stăruința asupra ei, până ce problema începe să-și arate dezlegarea; invizibilă atunci când ai în față unul sau altul dintre texte, această străuiniță apare foarte pregnant atunci când le ai în față pe toate. Este, poate, deus astfel discret în ele, semnul pasiunii pentru filosofie, fără de care roadele unei inteligențe oricât de vii rămân uscate.